

Ti år efter kursusloven

Rids af enkeltfagskursernes historie

Af Henning Nielsen

Fra den 1. august 1978 overtog amtskommunerne ved Lov om prøveforberedende enkeltfagsundervisning m.v. for voksne (også kaldet kursusloven) forpligtelsen til at oprette og drive enkeltfagskurserne, som tilbød voksne en mulighed for at tage 9. og 10. klasse samt Højere Forberedelseseksamen.¹⁾

Disse kurser var i 1978 tyve år gamle, idet de første prøveforberedende kurser for voksne var blevet oprettet i 1958. Indtil da havde det været en uskreven lov, at fritidsundervisning skulle være eksamensfri. Højskoler og aftenskoler skulle bygge på deltagernes interesse og ikke præges af en forestående eksamen.²⁾

Dette princip blev nu brudt, idet der under aftenskoleloven blev oprettet kurser, som førte frem til Teknisk Forberedelseseksamen (TF) og Udvidet Teknisk Forberedelseseksamen (UTF). Først 1960 fik den prøveforberedende voksenundervisning plads i aftenskoleloven – som forsøgsundervisning.

Antallet af deltagere i denne undervisning var ikke stort, ca. 700 elever årligt, et tal, der ikke voksede væsentligt i årene frem til 1968, hvor den nye fritidslov indvarslede andre tider for også en prøveforberedende undervisning.

Eleverne var i disse første ti år af kursernes historie næsten udelukkende mænd. Det havde sin årsag i, at der ikke var tale om egentlig enkeltfagsundervisning, idet der skulle tages eksamen i alle fagene: dansk, regning, matematik, naturlære, engelsk og/eller tysk. Varigheden var to år, og der var for det meste tale om aftenundervisning.

Meningen var, at disse kurser skulle være med til at sikre kvalificerede ansøgere til de mellemteknikeruddannelser, der var under etablering.

Danmark var fra 1957 kommet ind i en hidtil uset højkonjunktur, og specielt industrien fik behov for mere arbejdskraft, særligt teknisk uddannet arbejdskraft. I den ny folkeskolelov i 1958 var begrebet teknisk forberedelseseksamen da også blevet indført, og det var altså denne del af det mere

etablerede uddannelsessystem, som fra starten blev inspiration til kurser for voksne, der i deres fritid kunne supplere deres grunduddannelse også med prøveforberedende undervisning.

1968-78

Med Lov om fritidsundervisning m.v. i 1968 kom der stærkt ændrede muligheder for kurserne, og det førte i det næste tiår af kursernes historie til en eksplosionsagtig vækst i deltagertallet.

Den prøveforberedende voksenundervisning blev nu lagt ind under fritidsloven som en af mulighederne i denne, og den ophørte altså med »kun« at være forsøgsundervisning.

Måske endnu vigtigere var dog, at enkeltfagsprincippet nu blev indført. Nu var det ikke længere nødvendigt at gå til samtlige fag, hvilket betød, at langt bredere befolkningsgrupper kunne deltage. Især betød det, at kvinderne kom med, og efterhånden kom de til at udgøre flertallet af deltagerne.

Fagrækken blev udvidet med orientering, den lille latinprøve og nogle kontor-fag: skrivning med blanketudfyldning, maskinskrivning og regnskabsføring.

Udover TF og UTF kunne man nu også tage 9. og 10. klasses statskontrollerede prøver.

Dette såvel som udvidelsen af fagrækken og indførelsen af enkeltfagsprincippet viser, at sigtet nu ikke længere var snævert knyttet til rekruttering til mellemteknikeruddannelser, men i høj grad blev tilbuddet om supplerende af hidtidig uddannelse. Kurserne kom for mange af deltagerne til at fungere som et trin på vejen til arbejdsmarkedet.

Beskæftigelsen i 60'erne var i særlig grad steget inden for servicefagene og administration, og denne udvikling synes at ligge til grund for den drejning i fagrækken, som i særlig grad indførelsen af kontor-fagene indebar.

Da Frit Oplysningsforbunds Københavnsafdeling i 1966 ansøgte om at benytte dispensationsmulighederne i ungdomsskolelovgivningen, så voksne ad den vej kunne tage 9. klasse, ledsagede undervisningsminister K.B. Andersen sit afslag til skolelederen, senere borgmester Lilly Helveg Petersen, med en erkendelse af, at de eksisterende kurser til teknisk forberedelseseksamen var »mindre anvendelige for de elever, der står svagt i matematik og naturlære, som jo er en integrerende del af denne eksamen«³).

I 1967 startede FO-København imidlertid med undervisning om dagen i dansk, regning og orientering ud fra gældende pensum i 8. klasse, og holdet fik i 1969 dispensation til at aflægge 9. klasses prøve. På den måde

En situation i undervisningen.

var der således ganske enkelte erfaringer, før fritidslovens ikrafttræden 1. august 1969 lagde grunden til en betydelig udbygning af de prøveforberedende kurser.

I tabel 1 og 2 vises den voldsomme vækst i deltagertallet efter fritidslovens ny muligheder. På landsplan voksede deltagertallet fra ca. 1.500 i 1967 til ca. 25.000 i 1974, et tal der yderligere voksede frem til kursuslovens ikrafttræden i 1978.

Tallene fra Odense Forberedelseskursus (tabel 2), som ved kursuslovens vedtagelse var landets største, giver mulighed for også at se, at især kvindeandelen vokser. Efter afmatningen i konjunkturerne fra 1973 er dette et markant træk, ligesom det ses, at kurserne i stigende grad tiltrækker elever, der tager et eller nogle få fag. Antallet af fag pr. kursist falder, og derfor kan holdelevtallet falde, selv om elevtallet stiger.

Der skulle efter 1973 mere til, før nogle opgav deres arbejde for selv at omskole sig, et forhold der også påvirkede f.eks. studenterkurserne. Man foretrak i stedet at bruge flere år, og så tage færre fag ad gangen.

Et andet markant træk ved udviklingen er, at væksten i deltagertallet i særlig grad kommer til at ske inden for HF-området. Fra og med 1970

Tabel 1. Deltagelsen på landsplan i prøveforberedende undervisning

Tabel 2. Deltagelsen på Odense Forberedelseskursus

fik kurserne mulighed for at etablere HF-undervisning i nogle fag, og i løbet af få år kunne samtlige HF-fag tilbydes.

I henhold til fritidsloven kunne alle oprette kurser, men da der krævedes 10 tilmeldte elever for at starte et hold, blev resultatet i mange tilfælde, at det var vanskeligt at etablere eventuelle konkurrenter til Oplysningsforbundenes Forberedelseskursus, som kurserne kom til at hedde i hvert fald i de fleste større byer.

Sagen var nemlig den, at de fire store oplysningsforbund (AOF, FO, FOF og LOF) på landsplan var blevet enige om, at det mest hensigtsmæssige efter den ny lov var, at de for så vidt angik den prøveforberedende undervisning gik sammen og etablerede en fælles bestyrelse, som var ansvarlig for denne virksomhed.

Alligevel fremgår det af tabel 1, at der skete en vækst også i antallet af kurser, og dette var baggrunden for, at der fra 1974 skete den lovændring, at der kun kunne oprettes kurser på basis af en amtsplanlægning. Amtskommunerne kom altså nu ind i billedet for første gang.

Lovændringen var vedtaget allerede 28.4.1971, men når amtsplanlægningen først trådte i kraft fra skoleåret 1974/75 hænger det sammen med, at den såkaldte Arbejdsgruppe vedr. forberedelseskursus i sin indstilling 15.3.1972 også gik ind i det ømtålelige spørgsmål, om kurserne som helhed skulle overtages af amterne. Ved cirkulæret af 11.10.1973 om amtsplanlægning fulgte arbejdsgruppens forslag om inddeling af de ca. 90 kurser, som man mente der var plads til, i tre typer. Model 1-kurser, som kunne tilbyde både 9., 10. og HF med alle fag, skulle have befolkningsunderlag på 50.000. Model 2-kurser kunne tilbyde 9. og 10., men kun 2-4 HF-fag og skulle have 20.-50.000 i befolkningsunderlag, og endelig kunne model-3 kurser, som altså havde under 20.000 i befolkningsunderlag, alene tilbyde op til 4 fag på 9.-10.klasses niveau, men ikke HF.

Diskussionen om kursernes løsrivelse fra fritidsloven og overførelse til amtskommunerne var begyndt, og den nævnte arbejdsgruppe var i en indstilling af 17.6.1974 gået ind for overførelse til amterne. Argumentationen var bl.a. det forhold, at der var tale om indmeldelsesgebyr (40-80 kr. pr. fag pr. halvår) samt udgifter til bøger og materialer, som kursisterne så ikke længere skulle betale. Ganske vist var der flere steder kommunale ordninger, så kommunen havde overtaget disse udgifter, men dette gav en yderligere forskelsbehandling i sammenligning med vilkårene for andre grupper af uddannelsessøgende.

Men amtskommunaliseringen blev ikke gennemført i 1974, og modstan-

den kom især fra oplysningsforbundene, som fandt, at kurserne var en del af folkeoplysningen og som sådan hørte hjemme i samme lov som den almen fritidsundervisning og specialundervisningen m.m.

Som et middel til at påvirke udviklingen blev den eksisterende landsorganisation Oplysningsforbundenes Forberedelseskursus (OF), nedlagt til fordel for Forberedelseskursernes Landsorganisation, som blev stiftet 23.8.1975 og fik Erling Fugl, FOFs direktør, som landsformand (han var også formand for OF-landsorganisationen).

Den 1. august 1976 var den ny folkeskolelov trådt i kraft, hvor folkeskolens afgangsprøve (FA) og folkeskolens udvidede afgangsprøve (FUA) afløste de hidtidige prøver på 9. og 10. klasses niveau. Ved en aftale mellem oplysningsforbundene, den ny landsorganisation samt HLF (foreningen af heltidsledere ved forberedelseskurserne – en forening, der nu klart arbejdede for amtskommunalisering) opnåedes der enighed om, at kurserne kunne tilbyde de prøvefrie fag samtidsorientering, historie, geografi og biologi, mens håndarbejde, sløjd og hjemkundskab, hvoraf de sidste to var prøvefag, ikke skulle tilbydes – bl.a. for ikke at konkurrere med oplysningsforbundenes undervisning på det kreative område.

Med denne aftale var der sket et brud på skillelinien mellem det prøveforberedende og det ikke-prøveforberedende undervisningsområde, men altså i god forståelse mellem de involverede parter.

Eleverne havde allerede 3.12.1975 lavet en landsdækkende aktionsdag under mottoet Væk fra fritidsloven, og efterhånden var der politisk enighed om, at kurserne skulle have deres egen lov. Såvel Venstre som den socialdemokratiske undervisningsminister Ritt Bjerregaard fremsatte i folketingssamlingen 1976-77 lovforslag, der begge indebar, at amtskommunerne overtog området. Ministerens forslag af 21.1.1977 indebar bortfald af indmeldelsesgebyr og bogbetaling, og på dette punkt blev loven i overensstemmelse med lovforslaget.

For at imødekomme de argumenter mod amtskommunaliseringen, som oplysningsforbundene var fremkommet med, indeholdt loven bestemmelser om oprettelse af kursusnavn ved de enkelte kurser og repræsentantskaber i de enkelte amtskommuner, hvor bl.a. oplysningsforbundene skulle have sæde. Hensigten hermed var bl.a. at sikre den fortsatte forbindelse til folkeoplysningen, men da der ikke blev tillagt de nævnte organer nogen kompetence, var de færreste i tvivl om, at kursuslovens ikrafttræden 1978 betød, at kurserne nu blev uddannelsesinstitutioner på linje med andre eksamensskoler.

Nævnene og repræsentantskaberne kan tjene til at erindre om, at kurserne i de første tyve år af deres historie var et barn af den danske folkeoplysning og dennes rige traditioner for at opfange de behov, der var og er i den voksne befolkning for dygtiggørelse og oplysning i videre forstand.

Efter 1978

Udviklingen efter 1978 er også et spændende uddannelseshistorisk kapitel, som imidlertid ikke er emnet for denne artikel. Det skal blot nævnes, at amtskommunaliseringen også indebar, at den frodige vækst, som fritidsloven muliggjorde, på forskellig vis blev søgt bremsset og lagt i fastere rammer, bl.a. med genindførelse 1.8.1983 af en deltagerbetaling (på nu 200 kr.).

Stor betydning fik også folketingsbeslutningen af 30. maj 1984 om et 10-punkts-program for voksenundervisning og folkeoplysning, hvor det i pkt. 3 hedder: »Enkeltfagskursernes almene kompetencegivende undervisning (9.-10. klasse og HF) udvikles til en egentlig voksenundervisning, som er frigjort fra folkeskolens og gymnasiets læseplaner, prøver og eksaminer«.

I 10-året for amtskommunaliseringen foregår der således en diskussion om, hvorvidt en ny løsrivelse kan finde sted og om kursernes fremtid i forhold til begreber som rekvireret undervisning, uddannelsesorlov m.v. Midt i denne diskussion har jeg fundet det nyttigt et øjeblik at stoppe op og kort skildre historien før løsrivelsen fra fritidsloven.

Kurserne blev oprettet, da oplysningsforbundene så behovet for, at voksne kunne supplere deres grunduddannelse ikke blot ved de eksamensfri tilbud, som kendtes, men også ved prøveforberedende undervisning. Fra den spæde start i 1958 til fritidsloven i 1968 var det i overvejende grad mænd, som ad denne vej fik mulighed for at kvalificere sig til især mellemteknikeruddannelser.

Fra 1968, hvor enkeltfagsprincippet blev indført og efter muligheden for at tage HF-fag fra 1970 blev der tale om stærkt voksende deltagertal, især kvinder, som på denne måde fik en mulighed for at komme ud på arbejdsmarkedet. Efter konjunkturafmatningen i 1973 kom kursernes funktion som mulighed for supplement, omskoling, men også i forhold til sociale og almene behov, i højere grad i forgrunden.

Ligesom de toårige HF-kurser havde en bredere social rekruttering end gymnasierne, blev enkeltfagskurserne en uddannelsesmulighed, som også fik kursister fra de befolkningsgrupper, som det traditionelle uddannelsessystem ikke fik fat i.

På grund af den store vækst i kursistantallet udviklede især de større kurser sig til egentlige institutioner, som på en måde må siges at have vokset sig væk fra den folkeoplysende tradition, de var født af. Derfor var det en naturlig konsekvens heraf, at kurserne, der allerede i 1974 var underkastet amtslig planlægning, i 1978 blev amtskommunaliserede.

På det tidspunkt havde kurserne også vist deres klare eksistensberettigelse i det danske uddannelsesbillede, hvor voksenundervisning på grund af samfundsændringerne fik større og større betydning.

Noter:

1. Lov nr. 305 af 8.6.1977, bekendtgørelse nr. 273 af 19.5.1978.
2. Der er kun meget lidt om enkeltfagskursernes historie i Peter Bacher m.fl. På jagt efter voksenprofilen, Udviklingscenter for folkeoplysning og voksenundervisning 1988, i J. Clausen m.fl. »i skole igen«, 1979 og i Aftenskolens historie, Dansk Folkeoplysnings Samråd 1987.
3. FO 1952-1977, s. 21 f. gengiver brevvekslingen.